

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2281>**А. Біла-Кисельова,**

кандидат юридичних наук,
сертифікований тренер Національної школи суддів України,
суддя
Білозерського районного суду Херсонської області

«ENGEL'S CRITERIA» У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Постановка проблеми. ЄСПЛ може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї (стаття 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [1].

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод забезпечує реальне право на справедливий суд на території Високих Договірних Сторін. При цьому, без розгляду на національному рівні справи заявника не може бути прийнята скарга до ЄСПЛ (стаття 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Таким чином, будь-яка справа, яка потрапляє до Суду вже розглядалась на національному рівні.

Поняття «кримінальне обвинувачення» має автономне значення в розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («1. Кожен має право на справедливий публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (...), який встановить (...) обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.») [1].

Які ж правопорушення підпадають під дію «кримінального аспекту» статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у розумінні поняття «кримінальне обвинувачення»? Чи можуть дис-

циплінарні провадження охоплюватися «кримінальним аспектом» по статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод? Ці питання залишаються відкритими і не такими однозначними. Тож, заявлена тема є актуальною. Було вирішено дослідити питання, які стосуються розгляду заяв, що надійшли у зв'язку з дисциплінарними справами (на національному рівні різних країн) в розрізі застосування критеріїв Енгеля у практиці ЄСПЛ.

Міжнародна інституція звертає увагу на наступне: «...особи, покарані шляхом перебування у дисциплінарній частині упродовж кількох місяців, підпадають під дію кримінального аспекту статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (порушення військової дисципліни, *Engel and Others v. The Netherlands*, § 85) [2].

При цьому, у випадку дисциплінарного провадження, що мало наслідком вимушену відставку державного службовця ЄСПЛ зазначив наступну позицію: «...Суд визнав, що таке провадження не було «кримінальним» у розумінні статті 6, оскільки внутрішнім органам влади вдалося утримувати своє рішення в чисто адміністративній сфері (*Moulet v. France* (dec.)) [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню та вивченню практики ЄСПЛ приділяють увагу такі вчені, як В. Буткевич, О. Буткевич, О. Гаврилюк, В. Завгородній, В. Кононенко та інші.

Разом з тим, питанню, яке стосується оцінювання застосування «кримінального аспекту» статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за критеріями Енгеля приділено не достатньо уваги.

Мета статті – ознайомитися із застосуванням критеріїв Енгеля в практиці ЄСПЛ та дослідити їх використання під час розгляду заяв, які були пов'язані із дисциплінарними провадженнями на національному рівні.

Виклад основного матеріалу. ЄСПЛ оцінює існування «кримінального аспекту» за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ґрунтуючись на критеріях визначених у рішенні по справі *Engel and Others v. The Netherlands* (п. 82) [2]. Так, розглядається три критерія: критерій щодо національного права (кваліфікація згідно з внутрішнім правом); критерій кола адресата (включаючи характер судового провадження, яке має каральні риси); критерій правових наслідків для адресата (тяжкість покарання).

Перший критерій – критерій щодо національного права. Якщо внутрішнє право кваліфікує це правопорушення як кримінальне, тоді воно охоплюється статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У випадках відсутності такої кваліфікації – ЄСПЛ досліджує матеріально-правову реальність процедури.

Другий критерій – критерій кола адресата. Цей критерій пов'язує з дією норми, якою встановлюється відповідальність за колом осіб. Якщо норма поширюється на невизначене коло осіб правопорушення підлягає кваліфікації як кримінальне.

На думку ЄСПЛ, можуть враховуватися наступні чинники:

I. Чи спрямована правова норма на конкретну групу чи вона має загальнообов'язковий характер (*Bendenoun v. France*, § 47, 24.02.1994 р.);

II. Чи виконує ця правова норма каральну чи стримуючу функ-

цію (*Ozturk v. Germany*, § 53, 21.02.1984 р., предметом розгляду виступала відповідальність за порушення ПДД, яка згідно з правом країни-відповідача не відноситься до кримінальної);

III. Чи має таке провадження каральні риси (*Benham v. The United Kingdom*, § 56) [4, 5, 6].

Третій критерій – критерій правових наслідків для адресата. Суть критерію в тому, що оцінюється форма і тяжкість правових наслідків для адресата (тяжкість покарання).

Визнання того факту, що правопорушення не має наслідком судимість, є важливим елементом, але не вирішальним, оскільки це зазвичай відображає кваліфікацію згідно з внутрішнім правом (*Ravnsborg v. Sweden*, § 38) [7].

Також, третій критерій визначається «посиланням на максимальне потенційне покарання», що передбачене відповідним законом [2]. У справі «*Engel and Others v. The Netherlands*» ЄСПЛ зазначив, що «у суспільстві, в якому діє принцип верховенства права, покарання у вигляді позбавлення волі віднесено до кримінальної сфери».

Слід зазначити, що через 20 років ЄСПЛ саме у справі «*Benham v. The United Kingdom*» розширив тлумачення третього критерію і вказав наступне: «за умови існування ризику або вірогідності застосування позбавлення волі інтереси правосуддя вимагають забезпечення справедливого розгляду» [6].

ЄСПЛ сприймає кримінальне обвинувачення як поняття, що може вважатися наслідком будь-яких діянь протиправного характеру незалежно від ступеню їх суспільної небезпеки.

Слід додати, що другий і третій критерії, які були сформульовані в рішенні у справі *Engel and Others v. The Netherlands* є альтернативним [2].

У справі *Ozturk v. Germany* ЄСПЛ зазначає, що «... для того, щоб Суд постановив, що стаття 6 є застосовною

щодо «кримінального аспекту», достатньо, щоб правопорушення, яке розглядається, вважалось за своїм характером «кримінальним» з точки зору Конвенції або щоб за це правопорушення особа підпадала під санкцію, яка за своїм характером та мірою тяжкості належала б загалом до «кримінальної» сфери...» (§ 54) [5].

Якщо окремий аналіз кожного з критеріїв не надає можливості дійти чіткого висновку щодо існування кримінального обвинувачення, може застосовуватися кумулятивний підхід (Bendenoun v. France, § 47) [4].

Колишня суддя Конституційного суду Албанії А. Хоххадж наполягала на тому, що у дисциплінарній справі щодо неї був «кримінальний аспект» за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (відносно декларування активів та добросесної поведінки судді) [8]. ЄСПЛ звернула увагу на наступне: «... Усталена судова практика Суду встановлює три критерії, широко відомі як «критерії Енгеля», які необхідно врахувати під час визначення наявності «кримінального обвинувачення» (Хоххадж v. Albania, §.82). Перший критерій – це правова класифікація правопорушення згідно національним законодавством, другий – характер злочину, третій – ступінь тяжкості покарання, яке може отримати відповідно особа. Другий і третій критерії – альтернативні й необов'язково сукупні. Однак це не заперечує сукупний підхід, коли окремий аналіз кожного критерію нбє дозволяє дійти чіткого висновку про існування кримінального обвинувачення...».

ЄСПЛ зазначив, що процедура перевірки А. Хоххадж мала дисциплінарний характер, який регулювався законом про перевірку в поєднанні з правилами викладеними в Кодексі адміністративного судочинства, перевірку здійснював спеціальний орган, який був створений з метою оцінювання суддів. Таким чином, ЄСПЛ не погодився з аргументами заявниці

про те, що її становище було схоже на ситуацію обвинуваченого в кримінальному провадженні [8].

Разом з тим, ЄСПЛ розглядаючи питання дисциплінарного провадження пов'язаного з люстрацією, зокрема, справа *Matyjek v. Poland* (24.04.2007 р.), зазначив про необхідність суворо дотримуватися усіх прав за статтею 6 Конвенції [9]. Слід вказати, що відповідно до редакції Закону про люстрацію 1997 року (на території Польщі), що діяла на момент розгляду справи щодо «*Matyjek*» Розділ 6 стосувався люстраційної декларації (повідомлення про співробітництво або службу в органах державної безпеки з 22.07.1944 р. по 10.05.1990 р.). Так, влада Польщі визнавала безпосередній зв'язок «подання недостовірної декларації – невідповідні моральні якості».

ЄСПЛ у справі *Matyjek v. Poland* ухвалив наступне: «Суд визнає, що наприкінці 1990–х років держава була зацікавлена у проведенні люстрації, щодо осіб, які займають найважливіші державні посади ... люстраційний розгляд відносно заявника в цілому не може вважатися справедливим за змістом статті 6 Конвенції» [9].

При розгляді справи *Хоххадж v. Albania* (заява №15227/19) ЄСПЛ ще раз звернув увагу на справу «*Matyjek v. Poland*» зазначаючи про критерії Енгеля: «згідно з польським законодавством стаття 6 застосована за її кримінально-правовим аспектом до процедури люстрації, Суд узяв до уваги той факт, що Кримінальний процесуальний кодекс Польщі був застосований до розгляду, де характер діяння, за яке заявника люстровано, а саме неправдиву декларацію, був схожим на кримінальне правопорушення...» [8].

Неможна не згадати справи, які не розглядалися в повному об'ємі, але мають значення для нашого дослідження. *Case of «Sukut v. Turkey»* – справа щодо офіцера військових сил, який отримавши листи

від командування мав інформацію, що за ним та членами його сім'ї спостерігають, зокрема, було встановлено, що стиль одягу та манера поведінки не відповідають вимогам, які ставляться до військових. ЄСПЛ в ухвалі про неприйнятність від 11.09.2009 р. зазначив, що «... правовий спір стосовно звільнення військового офіцера за порушення дисципліни виключає застосування кримінального аспекту (ухвала) [10].

У наступній справі проти Туреччини ЄСПЛ підтвердив своє бачення щодо відсутності «кримінального аспекту» по статті 6 Конвенції та зазначив: «Суд не вважає необхідним проводити абстрактний аналіз процедури звільнення в Польщі ... його задача полягає в тому, щоб розглянути в світлі критеріїв, що викладені по справі Engel and Others v. The Netherlands чи може провадження про звільнення розглядатися за кримінальним аспектом по статті 6 ... Процедура звільнення проводилася під судовим наглядом по трудовим спорам, органи прокуратури та кримінальні суди не приймали участь в розгляді справи» (Piskin v. Turkey, № 33399/18, §104, 105) [11].

Подібного висновку щодо відсутності кримінального аспекту ЄСПЛ прийшов і у справі «R.S. v. Germany» відносно дисциплінарного провадження щодо накладання заборони просування по службі та зменшення заробітної плати (ухвала) [12].

Дисциплінарне провадження проти судді, в якому призначення істотного штрафу було головним в справі – не відповідало визначенню «кримінального обвинувачення» (справа Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal, ВП, п. 122–128) [13].

Аналіз практики ЄСПЛ дає можливість встановити, що звертаючи увагу на третій критерій Енгеля, ЄСПЛ зазначає, що покарання, призначене національним судом згідно з правилами суду, що регулюють порушення порядку під час судового засідання

(неповага до суду) може і підпадати і не підпадати під дію статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Так, у справі «Ravnsborg v. Sweden» зазначені заявником обставини не підпадають під дію статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тому що провадження було близьким до здійснення дисциплінарного повноваження (Ravnsborg v. Sweden, § 34) [7].

Характер та суворість покарання (за третім критерієм Енгеля) можуть зробити статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод застосовною до засудження за неповагу до суду, якщо вона кваліфікується у внутрішньому праві як кримінальне правопорушення (Kurgianou проти Кіпру [ВП], §§ 61–64, стосовно покарання у вигляді п'ятиденного ув'язнення) або регуляторне правопорушення (Zaicevs проти Латвії, §§ 31–36, або стосовно покарання у вигляді триденного адміністративного арешту) [14, 15].

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що адміністративні правопорушення підпадають під дію кримінально-правового аспекту статті 6 у випадку порушення заявником ПДР, карані штрафом або позбавленням водійських прав (по аналогії справи: Lutz v. Germany 25.08.1987 р.; Schmutzger v. Austria, 23.10.1995 р.) [16, 17].

Висновки. У статті розглядається сутність кримінального аспекту статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в розумінні поняття «кримінальне обвинувачення» у межах дисциплінарних проваджень.

ЄСПЛ наголошує, що для визначення чи підпадає зазначене заявником порушення під «кримінальний аспект» необхідно й достатньо, щоб правопорушення, яке розглядається, вважалось за своїм характером «кримінальним» з точки зору Конвенції або щоб за це правопорушення особа

підпадала під санкцію, яка за своїм характером та мірою тяжкості належала б загалом до «кримінальної» сфер (Ozturk v. Germany, § 54).

Саме по собі зазначення заявником про кримінальний аспект при розгляді дисциплінарної справи за результатами якої застосовуються дисциплінарні стягнення за рішенням органу, який можна вважати квазі-судом не завжди підпадає під дію § 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і оцінюється в кожному конкретному випадку окремо. Це підтверджується рішенням ЄСПЛ Xhoxhaj v. Albania, Ravensborg v. Sweden, R.S. v. Germany, Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal, Ozturk v. Germany тощо.

Стаття присвячена вивченню критеріїв Енгеля в практиці ЄСПЛ та дослідженню їх використання під час розгляду заяв, які були пов'язані із дисциплінарними провадженнями на національному рівні.

Провівши аналіз практики ЄСПЛ, автор звертає увагу на три критерії Енгеля, які були сформульовані у справі Engel and Others v. The Netherlands. До них належать: критерій відносно кваліфікації згідно з внутрішнім правом; критерій кола адресата; критерій щодо тяжкості покарання. Користуючись критеріями Енгеля ЄСПЛ вирішує чи підпадають порушення, про які зазначає заявник під дію кримінального аспекту відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в розумінні поняття «кримінального обвинувачення» у межах дисциплінарних проваджень. Перший критерій – якщо внутрішнє право кваліфікує це правопорушення як кримінальне, тоді воно охоплюється статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У випадках відсутності такої кваліфіка-

ції – ЄСПЛ досліджує матеріально-правову реальність процедури. Другий критерій – критерій кола адресата. Цей критерій пов'язується з дією норми, якою встановлюється відповідальність за колом осіб. Третій критерій – критерій правових наслідків для адресата. Суть критерію в тому, що оцінюється форма і тяжкість правових наслідків для адресата (тяжкість покарання).

Привертається увага до рішення ЄСПЛ Xhoxhaj v. Albania. При розгляді цієї справи перевірялася скарга колишньої судді Конституційного суду на порушення прав людини, що урегульовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ не погодився з аргументами заявниці про те, що її становище було схоже на ситуацію обвинуваченого в кримінальному провадженні під час дисциплінарного провадження пов'язаного з розглядом питання щодо доброчесності судді та декларації активів.

Згадується справа «Matyjek v. Poland», у якій ЄСПЛ зазначив про критерії Енгеля та звернув увагу на те, що згідно з польським законодавством стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод застосована за її кримінально-правовим аспектом до процедури люстрації (характер діяння за яке заявника ілюстровано – повідомлено неправдиву декларацію, був пов'язаний з кримінальним правопорушенням).

Також, автор звертає увагу й на справу «Mouillet v. France», яка стосувалася дисциплінарного провадження, що мало наслідком вимушену відставку державного службовця. ЄСПЛ вказав, що провадження заявника не було «кримінальним» у розумінні статті 6, оскільки внутрішнім органам влади вдалося утримувати своє рішення в чисто адміністративній сфері.

Додатково автор звертає увагу на ухвалу про неприйнятність, яка стосувалася справи «Sukut v. Turkey» щодо офіцера військових сил. ЄСПЛ в ухвалі про неприйнятність від 11.09.2009 р. зазначив: «... правовий спір стосовно звільнення військового офіцера за порушення дисципліни виключає застосування кримінального аспекту».

Ключові слова: суд, правосуддя, міжнародна судова установа, ЄСПЛ, критерії Енгеля.

Bila-Kyseleva A. Engel's criteria in the practice of the ECHR

The article addresses the issue of the study of offenses covered by the criminal aspect of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms within the meaning of “criminal charges” in disciplinary proceedings.

The author draws attention to three of Engel's criteria, which were formulated by the ECHR in the case Engel and Others v. The Netherlands: qualification in accordance with domestic law, the criterion of the addressee, the severity of punishment.

Using Engel's criteria, the ECHR establishes whether the offenses alleged by the applicant fall within the criminal aspect under Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The author pays much attention to the case of the ex-judge of the Constitutional Court “Xhoxhaj v. Albania”. The ECHR disagreed with the applicants opinion that her case was similar to that of the defendant in the criminal process (the question concerned the declaration of the good faith of the judge and income).

Also, the author draws attention to the case of “Moulet v. France”, the disciplinary proceedings in which

subsequently resulted in the resignation of the employee in state bodies.

The author analyzes the cases of ECHR: Xhoxhaj v. Albania, Matyjek v. Poland, R. S. v. Germany, Ozturk v. Germany, Lutz v. Germany, Engel and Others v. The Netherlands, Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal, Moulet v. France, Benham v. The United Kingdom, Bendenoun v. France, Sukut v. Turkey, Piskin v. Turkey, Schmutz v. Austria.

Key words: court, justice, international judiciary, ECHR, Engel's criteria.

Література

1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101
2. Case of Engel and Others v. The Netherlands 08.06.1976 URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
3. Case of Moulet v. France URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
4. Case of Bendenoun v. France URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. Case of Ozturk v. Germany URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
6. Case of Benham v. The United Kingdom [БП] URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
7. Case of Ravensborg v. Sweden URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
8. Case of Xhoxhaj v. Albania URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
9. Case of Matyjek v. Poland URL: <https://khpj.org/1379486990>
10. Case of Sukut v. Turkey URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
11. Case of Piskin v. Turkey URL: leweuro.com/?p=13604
12. Case of R.S. v. Germany URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
13. Case of Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal Ozturk v. Germany URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
14. Case of Kyprianou npomu Kinpy [БП] URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
15. Case of Zaicevs npomu Lamvii URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
16. Case of Lutz v. Germany URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
17. Case of Schmutz v. Austria URL: <https://hudoc.echr.coe.int>